

СПРАВЕДЛИВІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Пацурківський Петро Петрович

студент III курсу

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Постановка проблеми. Право і справедливість є одвічними атрибутами людського буття. У їх конкретно-історичних формах вони незмінно були і залишаються найціннішим надбанням людських спільнот. Осердя права являють собою людські права, а справедливість виступає наріжним камнем буттєвого устрою людського світу. Ці цінності постійно перебувають у взаємозв'язку. Одним із свідчень цього може бути наступне спостереження Отфрида Гьоффе: «Те обурення та характерна пристрасть, якими позначений протест проти порушення прав людини, є справедливими саме тому, що, по-перше, йдеться про природжені інтереси, визнання яких, по-друге, має характер вимоги»¹. Зміни умов людського буття з неминучістю вели за собою необхідність відступів індивідів від їх узвичаєних уявлень про право і справедливість та заміни їх оновленими відповідниками. З появою політично організованих людських спільнот, а з часом і держав пальма першості у порушеннях права і справедливості перейшла до інститутів публічної влади. Природньою відповіддю суспільств на таке свавілля з боку цих інститутів став винахід ними адміністративного судочинства у нинішньому його найменуванні.

Метою дослідження є обґрунтування аксіоми, чому адміністративне судочинство є справедливим за визначенням, попри його нинішні вітчизняні реалії. **Методологічною основою дослідження** є антропосоціокультурний та аксіологічний підходи, загально-наукові принципи історизму та об'єктивності.

Виклад основних результатів дослідження. Як переконує аналіз відповідних історико-правових джерел, адміністративне судочинство має багатовікову історію. У відповідних формах воно було властиве ще правовим системам древніх цивілізацій, особливо античним Стародавній Греції та Стародавньому Риму. Проте класичних форм адміністративне судочинство набуло тільки з появою держав інструментального типу, починаючи із XX ст.

¹ Гьоффе, О. (2012). *Філософія прав людини*. (Ш.Госепата та Г.Ломанна). (О.Юдіна та Л.Доронічевої, Пер.). Ніка-Центр. (Оригінал опубліковано 1998 р.). С. 38.

Презумпцією адміністративного судочинства є принцип вини суб'єктів владних повноважень як «природного» порушника людських прав і права в цілому, а також справедливості. Останнє стосується не лише субстантивних, але й інструментальних держав. Це зумовлено тим, що інститути публічної влади (держави в цілому в тім числі), здійснюючи свої повноваження з публічного врядування, застосовують у більшій чи меншій мірі, проте неодмінно, дискреційні повноваження. На цьому свого часу особливо наголошував Ф.А. Гаяк².

Розвинуті суспільства намагаються щоразу більш повно та надійно поставити здійснення інститутами публічної влади їх повноважень та функцій у чіткі правові межі. До прикладу, ч. 2 ст. 19 Конституції України зазначає, що: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»³. Але норма позитивного права статична, а людське буття динамічне, вищезазначена норма є загальною моделлю поведінки, а реальність буттєвої ситуації завжди конкретна. Тому суб'єкти владних повноважень об'єктивно приречені на «добудову» позитивного права щоразу під час здійснення ними своїх функцій⁴. І хоча правова доктрина та юридична практика уже напрацювали достатній багаж принципів та правил такої «добудови права», як переконує досвід, їх порушення, як і порушення базових юридичних норм з боку суб'єктів владних повноважень у сфері прав конкретних фізичних та юридичних осіб продовжує мати систематичний характер⁵.

Засобами нормотворчої діяльності це явище подолати неможливо. Інструментом приведення його у відповідність із конкретно-історичним розумінням справедливості у певному суспільстві виступає адміністративне судочинство. Зокрема, у ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що: «Завданням адміністративного судочинства є справедливое, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень».

² Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty and id., Law, Legislation and Liberty* (1982).

³ Конституція України. Закон України № 254к/96-ВР (1996) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴ Ципеліус, Р. (2004). *Юридична методологія*. Реферат. Веєк С. Н. (Р. Корнута, Пер.). (Оригінал опубліковано 2003 р.). 176 с.

⁵ Смокович, М., Бевзенко, В. (Ред.). (2022). *Адміністративний процес України, практика: Підручник*. Дакор. С. 340-343.

Слід зазначити, що у цьому Кодексі, як і в інших актах позитивного права України, презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень у буквальному сенсі цього терміну не зафіксована. Це є наслідком дії сукупності чинників, вартих спеціального їх дослідження. Проте вона без особливих зусиль виводиться за допомогою методу системного тлумачення інших норм цього Кодексу. Найбільш концентровано вони викладені у ст. 77 «Обов'язок доказування» даного Кодексу.

Зокрема, у абзаці першому ч. 2 цієї статті йдеться про наступне: «В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень **обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дій чи бездіяльності покладається на відповідача**»⁶ (виділено нами – П.П.). Це парадигмально відрізняє адміністративне судочинство від цивільного та кримінального судочинства. Вищезазначена вимога посилена абзацом 2 цієї ж частини ст. 77: «**Суб'єкт владних повноважень повинен** (виділено нами – П.П.) надати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі»⁷. Це загальне правило, принцип адміністративного судочинства.

Протилежний правовий статус, у порівнянні із правовим статусом суб'єкта владних повноважень, належить в адміністративному судочинстві позивачу. Його квінтесенцію викладено у ч. 5 ст. 77 цього ж Кодексу: «Суд не може витребувати докази у позивача в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, окрім доказів на підтвердження обставин, за яких, на думку позивача, відбулося порушення його прав, свобод чи інтересів»⁸. На нашу думку, це зумовлено наступними чинниками: по-перше, протилежні вищевикладеному дії адміністративних судів де-факто спростували б презумпцію вини суб'єкта владних повноважень, урівнювали б його де-юре у правовому статусі з позивачем; по-друге, фізична та юридична особа в адміністративних правовідносинах із суб'єктом владних повноважень завжди є слабшою стороною, яка потребує додаткового захисту. Саме з цією метою і вибудована законодавцем вищезазначена асиметрія правових статусів в адміністративному судочинстві, позивача і відповідача. Саме в цьому й полягає, як зазначав свого часу прихильник ліберальної теорії верховенства права Т.Ф.С. Аллан, «філософія легітимзації адміністрування»⁹.

⁶ Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України № 2747-IV (2005) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Аллан, Т.Ф.С. (2008). *Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права.* (Р.Семків, Пер.). Вид. дім «Києво-Могилянська академія». С. 153.

Засади цієї легітимації визначає законодавець, а роль адміністративного суду зводиться передусім до тлумачення ним відповідного законодавства. При цьому поняття **тлумачення закону**, як переконує найширша вітчизняна судова практика, зазвичай зводиться до його буквального прочитання і застосування. Це суперечить справедливості життя, адже законодавці не спроможні, так би мовити, виготовити будь-який закон «під ключ» (повністю придатними до його буквального застосування). У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доречне навести розуміння поняття **тлумачення закону** Л. Фулером: воно означає не лише «просто вилушувати з нього те, що туди вклали законодавці», а й «узгоджувати закон із імпліцитними вимогами та цінностями суспільства, у якому його застосовують»¹⁰. Це актуально завжди, проте особливо важливо в адміністративному судочинстві, на що, до прикладу, постійно акцентує увагу Апеляційний суд Англії та Уельсу. Зокрема, у справі *R. v. Secretary of State for the Home Department* він зазначив, що навіть у ситуації, коли суд впевниться, що суб'єкт владних повноважень діє у межах своєї «законної» юрисдикції, він уповноважений забезпечити прискіпливіші стандарти аналізу адміністративних рішень, відповідно до важливості справи, якої вони стосуються¹¹.

В іншій справі *R. v. Ministry of Defence* Апеляційний суд Англії та Уельсу прямо наголосив, що оцінка раціональності дій суб'єкта владних повноважень щоразу повинна розглядатися в конституційному контексті з тим, що «чим більшим є втручання у права людини, тим повнішого обґрунтування потребує суд для визнання його доцільності» зверх «сукупності типових обґрунтувань, доступних пересічному управлінцю»¹².

Висновки. Адміністративне судочинство справедливе, тому що воно за визначенням покликане захищати та захищає в дійсності права та законні інтереси природних носіїв права – індивідів і їх спільнот. Більше того, адміністративне судочинство захищає слабшу сторону адміністративного правовідношення – позивача. Воно здійснює це за допомогою асиметричних правових статусів позивача та відповідача, який є суб'єктом владних повноважень, в адміністративному суді. Щодо відповідача діє презумпція його вини, яку він може у правомірний спосіб спростувати під час адміністративного судочинства, а щодо позивача діє презумпція його правоти (справедливості його позиції), яку він не зобов'язаний доводити.

¹⁰ Lon. L. Fuller, *Anatomy of the Law*. The Pall Mall Press. 1968. P. 85-6.

¹¹ *R. v. Secretary of State for the Home Department, ex p. Brind* [1987] AC 514, at p. 531.

¹² *R. v. Ministry of Defence, ex p. Smith* [1996] 1 All ER 257, at p. 263.